

Recenzja rozprawy doktorskiej Pana mgr. Kamila Janika

pt. „Wielokryterialna ocena czynników strategicznych rozwoju lokalnego gmin na prawach wiejskich powiatu częstochowskiego, kłobuckiego, lublinieckiego i myszkowskiego”

napisanej pod kierunkiem Pana dr. hab. inż. Roberta Kucęby, prof. PCz

oraz promotora pomocniczego Pana dr. inż. Rafała Niedbała

Recenzja została sporządzona w odpowiedzi na pismo Kierownika dyscypliny naukowej Nauki o zarządzaniu i jakości Politechniki Częstochowskiej - Pani dr hab. Agaty Mesjasz-Lech, prof. PCz z dnia 25.04.2023 r.

Ocenie podlega: sposób sformułowania, uzasadnienie i rozwiązanie problemu badawczego; sformułowanie celu rozprawy i hipotez badawczych; dobór metod badawczych; struktura i zawartość rozprawy; wykorzystanie źródeł literaturowych; aspekty formalne rozprawy.

Problem badawczy

Recenzowana rozprawa dotyczy zagadnienia zarządzania publicznego i rozwoju lokalnego w odniesieniu do jednostek samorządu terytorialnego – gmin wiejskich. Podjęty w rozprawie problem badawczy Autor lokuje w obszarze zarządzania strategicznego w jednostkach samorządu terytorialnego oraz rozwoju lokalnego. Przedmiot rozprawy określa jako „ocenę wpływu poszczególnych aspektów strategicznych na kształtowanie się rozwoju lokalnego gmin wiejskich”. Uzasadnia to brakiem szerszych opracowań w literaturze przedmiotu odnoszącej się do tej problematyki, z czym należy się zgodzić.

Podjęta w rozprawie problematyka nabiera szczególnego znaczenia w kontekście dynamicznych przemian, jakie obserwujemy w odniesieniu do zarządzania jednostkami samorządu terytorialnego:

- w płaszczyźnie demograficznej, zarówno ruchu naturalnego, jak i migracyjnego ludności, które skutkują zmianami w stanie i strukturze ludności gmin,
- planowanych zmian ładu prawnego (projektowane zmiany ustawy o samorządzie gminnym dotyczące obowiązku opracowania strategii rozwoju przez każdą gminę, obecnie sformułowanie strategii dla tych jednostek samorządu terytorialnego ma charakter fakultatywny),
- wyzwań społecznych (nowe potrzeby ludności, jakość życia) i środowiskowych (problemy klimatyczne, świadomość ekologiczna).

W tym kontekście, sformułowany w rozprawie problem badawczy uważam za wpisujący się w dyscyplinę nauki o zarządzaniu i jakości, uzasadniony, ważny z perspektywy poznawczej i praktycznej, oryginalny oraz aktualny.

Cel rozprawy i hipotezy badawcze

Konstrukcję koncepcji badawczej Autor oparł na następującej hipotezie głównej: „Dopasowanie czynników strategicznych do potrzeb gminy na prawach wiejskich warunkuje rozwój lokalny w poszczególnych obszarach jej funkcjonowania”.

Sformułował i przyjął trzy hipotezy pomocnicze, a mianowicie:

„H1: Wdrażanie mechanizmów zarządzania strategicznego w gminach na prawach wiejskich determinuje sytuacja finansowa.

H2: Aspekt społeczny określa realizowane zadania gmin wiejskich.

H3: Rozwój lokalny jest determinowany stopniem zdolności finansowej gmin.”

Hipoteza główna i hipotezy pomocnicze sformułowane są w sposób poprawny. Pewien niedosyt budzi brak operacjonalizacji w koncepcji badawczej następujących sformułowań: „czynniki strategiczne”, „aspekt społeczny”, „stopień zdolności finansowej gmin”. Stąd sugestia, aby w dalszej pracy badawczej Doktorant większą uwagę poświęcał procesom konceptualizacji pojęć i ich operacjonalizacji. W tym miejscu należy również zgłosić drobne zastrzeżenie dotyczące sformułowania, które Autor często używa w pracy (również na poziomie tytułu pracy oraz jej struktury) - „gmina na prawach wiejskich”.

Zgodnie

z regulacjami dotyczącymi identyfikatorów i nazw jednostek podziału terytorialnego w Polsce, gminy na terenie których występują wyłącznie wsie, określamy jako „gminy wiejskie”.

Autor jako cel główny rozprawy przyjął „określenie oraz sprecyzowanie uwarunkowań rozwoju lokalnego w kontekście zarządzania strategicznego badanych jednostek samorządu terytorialnego na prawach wiejskich”. Dodatkowo, sformułował cztery cele szczegółowe, będące rozwinięciem celu głównego, tj.:

„C1: Zdefiniowanie terminu zarządzania strategicznego w aspekcie zarządzania publicznego jednostki samorządu terytorialnego.

C2: Rozpoznanie instrumentów strategicznych implementowanych przez gminy na prawach wiejskich w badanych powiatach.

C3: Ocena realizowanej strategii i jej wpływ na rozwój badanych podmiotów.

C4: Ocena funkcjonowania jednostek samorządu terytorialnego na prawach wiejskich w obszarze zarządzania strategicznego i rozwoju lokalnego.”

Cele szczegółowe sformułowane są poprawnie i wpisują się w cel główny rozprawy.

Metodyka badań

W pracy wykorzystano następujące metody badacze:

- analiza dostępnej literatury przedmiotu, aktów prawnych, dokumentów odnoszących się do rozwoju lokalnego oraz oficjalnych danych statystycznych dotyczących badanych gmin;
- badanie ankietowe przy wykorzystaniu autorskiego kwestionariusza, które Doktorant przeprowadził wśród 29 gmin wiejskich w czterech powiatach województwa śląskiego przy wykorzystaniu metody CAWI i PAPI;
- badanie ankietowe przy wykorzystaniu autorskiego kwestionariusza, które Doktorant przeprowadził wśród sześciu wójtów z badanych 29 gmin wiejskich, którzy zgodzili się wziąć udział w drugiej, pogłębionej części badań. W rozprawie, Autor tę część badań określił jako „wywiady eksperckie”, aczkolwiek wykorzystanie metody CAWI w procesie zbierania danych oraz fakt rozesłania kwestionariusza do wójtów, którzy zgodzili się wziąć udział w badaniu, skłania do stwierdzenia, że było to badanie ankietowe, a nie wywiad ekspercki. Wywiad ekspercki polega na rozmowie z respondentem – ekspertem, ukierunkowanej, ale nie do końca wystandaryzowanej. W tym miejscu należy również zwrócić uwagę, że próba w drugiej części badań własnych nie miała charakteru reprezentacyjnego, tak jak to określił Autor. Z opisu zawartego w pracy wynika, że był to ochotniczy dobór próby (zwany inaczej doborem opartym na dostępności badanych).

Należy również zgłosić wątpliwość dotyczącą zasadności umieszczania pytań metryczkowych w obydwu kwestionariuszach. Autor nie wykorzystał tych informacji w procesie analizy wyników. Pojawia się zatem pytanie - jaki był cel ich zadawania? Ponadto, wielkość danej gminy (liczba ludności) była znana Doktorantowi, a zastosowanie przedziału wieku „18-25 lat”

w przypadku kwestionariusza ankiety skierowanej do wójtów gmin nie było zbyt fortunny, z uwagi na to, że wójtem w świetle obowiązującego ładu prawnego w Polsce może zostać osoba, która najpóźniej w dniu wyborów kończy 25 lat.

Kolejną kwestią wartą rozważenia jest brak w obydwu kwestionariuszach informacji/słowniczka używanych pojęć. Nasuwa się bowiem pytanie – czy respondenci znają bądź też w sposób jednolity rozumieją takie sformułowania jak na przykład: „współzarządzanie publiczne”, „mapa grup strategicznych”, czy „model strategii utrzymania przestrzeni”?

Pomimo wskazanych powyżej niedociągnięć, uważam, że Autor dobrał metody badawcze w sposób umożliwiający realizację celu pracy i weryfikację hipotez badawczych.

Struktura i zawartość rozprawy

Rozprawa składa się z pięciu rozdziałów, wstępu, podsumowania, bibliografii i trzech załączników. Liczy 310 stron, w tym 245 stron treści rozważań zasadniczych. Zawiera spis tabel, rysunków oraz streszczenie w języku angielskim.

Biorąc pod uwagę sformułowany problem badaczy strukturę pracy należy uznać za właściwą i logiczną. Pierwsze trzy rozdziały mają charakter teoriopoznawczy, w kolejnych dwóch Autor prezentuje wykorzystaną metodykę badawczą, przedstawia oraz interpretuje wyniki badań własnych.

Wstęp rozprawy jest informatywny, zawiera wszystkie elementy właściwe dla tej części pracy doktorskiej. Autor uzasadnia wybór tematu rozprawy, wskazuje zidentyfikowaną w trakcie badań literaturowych lukę badawczą, omawia zamierzenia badawcze, strukturę pracy oraz wykorzystane źródła.

Pierwszy rozdział poświęcony jest zagadnieniu zarządzania publicznego w jednostkach samorządu terytorialnego. Doktorant, na podstawie poprawnie dobranej i bogatej literatury, w sposób syntetyczny przedstawia ewolucję kształtowania się wzorców zarządzania państwem i przemian administracji publicznej na tle zmian historycznych. Prezentuje tradycyjne podejście do zarządzania publicznego oraz koncepcje New Public Management i Public

Governance, które lokowane są w nurcie podejścia nowoczesnego. Autor trafnie identyfikuje istotę, cechy i ukierunkowanie przywołanych koncepcji. Wartościowym aspektem w tej części pracy jest prezentacja podmiotowego (instytucjonalnego: organy gminy) oraz przedmiotowego (funkcjonalnego: realizowane funkcje/zadania własne i zlecone) ujęcia administracji samorządowej w Polsce.

Rozdział drugi Doktorant rozpoczyna od syntetycznej prezentacji ewolucji teorii zarządzania. Omawia koncepcje klasyków zarządzania zwracając uwagę na podejścia mające zastosowanie w zarządzaniu jednostkami publicznymi. Przedstawia paradygmat racjonalności strategicznej oraz zachowań strategicznych i związane z nimi główne koncepcje, zwane szkołami zarządzania strategicznego. Na tym tle prezentuje przegląd metod analizy strategicznej przedsiębiorstwa, otoczenia oraz o charakterze zintegrowanym. Szczegółowo i rzetelnie analizuje cechy myślenia strategicznego, proces podejmowania decyzji strategicznych oraz formułowania strategii. Kluczowym zagadnieniem tym rozdziale jest koncepcja zarządzania strategicznego w odniesieniu do jednostek samorządu terytorialnego. Doktorant w trakcie rozważań szczególną uwagę zwraca na proces planowania strategicznego i uwarunkowania tego procesu w rozważanych w pracy jednostkach. Pewien niedosyt budzi brak oceny czy też refleksji na temat możliwości wykorzystania omówionych metod analizy strategicznej w procesie zarządzania jednostkami samorządu terytorialnego. O ile bowiem analiza SWOT jest uniwersalną metodą o charakterze zintegrowanym możliwą do wykorzystania przez różne organizacje, o tyle rodzi się pytanie – czy np. omówiona w pracy analiza krzywej doświadczenia również może być wykorzystana przez jednostki samorządu terytorialnego?

Kolejny rozdział poświęcony jest rozwojowi lokalnemu w kontekście działań jednostek samorządu terytorialnego. Autor omawia pojęcie rozwoju lokalnego oraz trafnie identyfikuje uwarunkowania tego procesu odnosząc je do wymiarów: ekonomicznego, społecznego, środowiskowego oraz techniczno-technologicznego. W rozdziale tym Doktorant przedstawia również wybrane mechanizmy oraz programy wsparcia rozwoju lokalnego w gminach wiejskich, m.in. *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020* i program *Leader*. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na pewne „zamieszanie” w prezentowanych rozważaniach. Przywołana w tej części pracy *Strategia Europa 2020* była kluczową strategią rozwoju społeczno-gospodarczego Unii Europejskiej do roku 2020, program *Leader* natomiast był inicjatywą realizowaną w ramach *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020* i kontynuowaną w *Planie Strategicznym dla*

Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027. Nie jest zatem zbyt fortunnym, aby dokumenty/programy te „stawiać w jednym rzędzie”, odnoszą się bowiem do różnych poziomów planowania. Rozdział ten kończy omówienie instrumentów wspierających zarządzane strategiczne w jednostkach samorządu terytorialnego, m.in. budżetu zadaniowego czy Strategicznej Karty Wyników.

Dwa ostatnie rozdziały pracy mają charakter empiryczny. W rozdziale czwartym Doktorant, w oparciu o zrealizowane badania ankietowe, podjął próbę określenia oraz oceny głównych czynników kształtujących strategię i rozwój gmin wiejskich. Prezentację wyników badania poprzedził charakterystyką badanych jednostek, w której wykorzystał dane z Banku Danych Lokalnych GUS (w tym miejscu sugestia, aby w dalszej pracy badawczej przy powoływaniu się na dane statystyczne uwzględnić wymiar czasowy) oraz omówieniem metodyki i organizacji badania ankietowego. Autor uzyskane wyniki dotyczące m.in.: stylu zarządzania w badanych gminach, formułowania i aktualizacji strategii, kontroli realizacji założonych celów strategicznych, modeli strategii rozwoju, analizuje przy wykorzystaniu podstawowych miar statystyki opisowej (wskaźnika struktury oraz miar tendencji centralnej). Wyniki uzyskanych badań wskazują, że większość badanych gmin zarządzana jest w duchu podejścia tradycyjnego, posiada strategię rozwoju, a w procesie planowania strategicznego najczęściej wykorzystuje wieloletnie plany inwestycyjne, wieloletnie prognozy finansowe oraz miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Rozdział ten kończy:

- prezentacja oceny najważniejszych czynników rozwoju lokalnego w opinii respondentów w ujęciu wcześniej już przywołanych wymiarów: ekonomicznego, społecznego, techniczno-technologicznego oraz środowiskowego;
- wskazanie wykorzystywanych metod z zakresu analizy strategicznej;
- wykorzystywanych w poprzedniej oraz planowanych w obecnej perspektywie finansowej mechanizmów wsparcia lokalnego.

Ostatni rozdział pracy zatytułowany jest „Kluczowe obszary zarządzania strategicznego rozwoju lokalnego gmin wiejskich”. Zostały w nim zaprezentowane interesujące wyniki dotyczące modeli rozwoju i strategii rozwojowych badanych jednostek, oceny czynników wpływających na aktualizację strategii, jak również główne narzędzia kształtujące czynniki strategiczne w jednostkach samorządu terytorialnego. Zasadniczym celem drugiej części badań była identyfikacja czynników sukcesu rozwoju lokalnego. Autor na podstawie uzyskanych wyników przedstawia autorski model wpływu kluczowych czynników strategicznych na rozwój gmin wiejskich (rysunek 5.1), co jest wymierną

wartością recenzowanej dysertacji. Słusznie zauważa, że pomimo tego, iż respondenci największe znaczenie przypisali czynnikom o charakterze ekonomicznym i społecznym, to ważne jest aby rozwój gmin wiejskich odbywał się w sposób zrównoważony, również przy uwzględnieniu czynników techniczno-technologicznych oraz środowiskowych. Tylko takie podejście w perspektywie długookresowej przyczynia się do podnoszenia jakości życia mieszkańców.

Zakończenie zawiera elementy typowe dla tej części rozprawy. Autor odniósł się do zamierzeń badawczych, w tym weryfikacji hipotez badawczych oraz realizacji celu głównego i celów pomocniczych. Zadeklarował również dalsze prowadzenie badań w tym zakresie, przy rozszerzeniu ich zakresu przestrzennego, co wskazuje na chęć rozwoju naukowego, i co zasługuje na pochwałę.

Reasumując, po lekturze rozprawy stwierdzam, że - w oparciu o analizę literatury przedmiotu oraz innych źródeł a także wieloaspektowe badania własne - Autor zrealizował sformułowany cel główny oraz cele szczegółowe rozprawy. Zgłoszone zastrzeżenia natury metodologicznej wynikały z obowiązku recenzenta i nie wpływają na ogólną pozytywną ocenę rozprawy. Mam również nadzieję, że będą stanowiły dla Doktoranta wskazówki w dalszej pracy naukowej.

Wykorzystanie źródeł literaturowych

W rozprawie wykorzystano różnorodne źródła. Bibliografia liczy 366 pozycji drukowanych (polsko i angielskojęzycznych), 18 aktów prawnych oraz 13 źródeł elektronicznych (w tym jedna baza danych). Źródła wykorzystane w pracy wpisują się w zakres tematyczny rozprawy, zostały dobrane w sposób poprawny.

Strona formalna rozprawy

Praca została przygotowana generalnie starannie. Drobne potknięcia edycyjne i stylistyczne czy też nieścisłości formalne, to między innymi:

- niezrozumiały fragment rozważań na s. 31: „Ponadto, realizowane wydatki powinny być stosunkowo Nowego Zarządzania Publicznego jest oszacowanie powiązań pomiędzy wszelkimi działaniami administracji publicznej.”;
- nieprecyzyjne posługiwanie się pewnymi pojęciami, np. s. 5: „Pierwotnym organem sprawującym władzę była monarchia.”;

- we wstępie na s. 12. Autor omawiając strukturę pracy podał niepoprawny tytuł rozdziału piątego;
- niezręczne używanie terminu „ilość” zamiast „liczba”, np. „ilość osób zatrudnionych w sektorze publicznym” (s. 22);
- literówki, które zmieniają sens używanych pojęć - „eksploatacja trendów” zamiast „ekstrapolacja trendów” (np. s. 227).

Konkluzja

Po zapoznaniu się z rozprawą, uważam, że stanowi ona poprawne rozwiązanie aktualnego i oryginalnego problemu naukowego, a przedstawione rozważania dowodzą ogólnej wiedzy Doktoranta w dyscyplinie nauki o zarządzaniu i jakości oraz umiejętności prowadzenia pracy naukowej. Tym samym stwierdzam, że rozprawa odpowiada warunkom sformułowanym w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz.U. 2018, poz. 1668) oraz warunkom sformułowanym w ustawie z dnia 14 marca 2003 roku *o stopniach i tytułach naukowych oraz o stopniach i tytułach w zakresie sztuki* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1789), co uzasadnia dopuszczenie Pana mgr. Kamila Janika do publicznej obrony.